

Тарас Вихованець

SIC TRANSIT GLORIA... GENERIS: РІД ОСТРОЗЬКИХ НА СТОРІНКАХ «АКТІВ ОСТРОЗЬКОГО ПАРАФІЯЛЬНОГО КОСТЕЛУ» ЗА 1619-1621 РОКИ

З наративними джерелами першої чверті XVII ст. історії роду Острозьких пощастило не дуже. Їх чи то й не було багато, чи вони загинули в роки лихоліть. Відтак, кожний рукопис такого кшталту є унікальним та важливим свідченням про останній період функціонування цієї визначної аристократичної фамілії. Одним із таких джерел є «Акти Острозького парафіяльного костелу» («Akta kościoła farnego ostrogięskiego»), що зберігаються в Національному архіві у Кракові (Польща)¹.

Структура «Актів» подібна до архітеконики діаріушів чи хронік: майже увесь текст розміщений у хронологічному порядку, над повідомленнями проставлено роки. Це дає підстави назвати джерело *хронікою Острозького костелу*, точніше – *хронікою, що писалась при Острозькому костелі*, позаяк не всі зміщені тут нотатки стосуються виключно минувшини храму. В процесі ведення рукопису автори практикували уписування до його тексту й деяких важливих документів.

«Акти» написані переважно польською мовою, хоча є включення, іноді об'ємні, латинських текстів (с. 197-201, 136-137 та ін.). Крім того, на с. 2-4 наведено документи з історії острозького католицького храму паралельно двома мовами – староукраїнською та польською, а на с. 300-301 уміщено не-

¹ Archiwum Narodowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków (далі скорочення: ANK. – AS), гkps 1031 (висловлюю подяку настоятелю острозького костелу кс. Вітольд-Йосифу Коваліву за можливість скористатися копією цього джерела). Архівна збірка Сангушків до 1917 р. знаходилась у Славуті на Волині. По тому її вивезено до Гумніськ Тарнівського повіту, де була одна із князівських родових резиденцій. На початку 1940-х комплекс потрапив до Кракова (*Ковальський М.* Документи родинного фонду Сангушків Краківського Державного Восводського Архіву як джерела з соціально-економічної історії України XVI-XVIII ст. // *Архіви України.* – Київ, 1983. – № 3. – С. 60.). Протягом 1887-1910 рр. Зигмунт Люба-Радзимінський, Пётр Скобельський та Броніслав Горчак видали 7 томів документів під назвою «Архів князів (Любартовичів) Сангушків у Славуті». Разом із тим, на початку XX ст. хранитель архіву Б. Горчак опублікував три, пов'язані зі збіркою, довідкові видання, серед яких був і каталог документів, писаних на пергаменті, див. *Gorzak B.* Katalog rękopisów archiwum xx. Sanguszków w Sławucie. – Sławuta, 1902; *Ejusdem.* Katalog pergaminów, znajdujących się w archiwum xx. Sanguszków w Sławucie. – Sławuta, 1912; *Ejusdem.* Katalog archiwum sławuckiego porządkiem rodów chronologicznie ułożony. – Sławuta, 1914.

величкий пасаж єврейською графікою. Характерним є пересипання текстів, особливо за XVIII ст., латинськими сентенціями.

Найбільш вірогідно, джерело розпочав писати приблизно в 1622 р. тутешній католицький парох кс. Войцех Вітковський². За хронологією вміщених відомостей рукопис охоплює чималий відтинок – приблизно від першої половини XV ст. до 1804 року. При цьому в тексті присутні суттєві часові прогалини. На цій підставі джерело можна умовно розділити на три *основні* частини: I половина XV ст.-1497, 1616-1648 та 1699-1804 роки. Деякі невеличкі за обсягом відомості виступають за межі вказаних хронологічних блоків.

Загальний обсяг джерела разом із пізнішими додатками становить 368 сторінок, що, однак, не відповідає наявній пагінації, в якій присутні неточності. Так, зокрема, в структурі кодексу відсутні с. 19-100, які, теоретично, входили до оригінально нумерованих. Текст структурований на розділи, підрозділи (перші і другі, здебільшого, між собою органічно пов'язані, хоча іноді є й цілком самостійними за змістом), абзаци, речення, слова.

Крім оригіналу відомо про два списки джерела. Один із них був виконаний Станіславом Кардашевичем (сином автора праці «Dzieje dawniejsze miasta Ostroga»). Брат переписувача Казимир Кардашевич, надсилаючи список Якубові Гоффману для публікації у «Волинському Річнику», писав: «Цей рукопис, який є точною копією оригіналу, зроблений власною рукою Станіслава Кардашевича [...] 1894 року в Острозі на Волині. Сам же оригінал у той час (задля безпеки) було переслано у Краків – до зібрань Академії знань чи Ягеллонського університету. Чи він туди потрапив і дійсно зараз там знаходиться – невідомо». Про цей список Я. Гоффман, головний редактор згаданого часопису, висловився так: «Спосіб переписування стверджує мене в переконанні, що це є дійсно правильна копія оригіналу. Письмо передане правильно, навіть уміщено перекреслення. Всілякі дописки й надписи свідчать, що п. Станіслав Кардашевич хотів передати в копії реальний текст оригіналу, не вносячи навіть умотивованих виправлень»³. Припускаємо, що нині цей список «Актив» зберігається в Архіві нових актів у Варшаві⁴.

² Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga: Materiały do historii Wołynia. – Warszawa-Kraków, 1913. – S. 166; Вихованець Т. Войцех Вітковський (р. н. невід.-1623) // Острозькі просвітники XVI-XX ст. – Острог, 2000. – С. 148-154. Переповідаючи один із епізодів в історії католицької парафії Острога 1621 року, автор нотаток згадує про результат суперечки, який наступив у році наступному. Відтак зрозуміло, що текст писався ретроспективно й не міг бути розпочатий раніше від цієї дати (ANK. – AS, rkps 1031, s. 128-129. Публ.: Хроніка Острозької парафії. [Rok Pański 1621]. Zbicie krucifixa od bachurów żydów ostrogskich / Відч. Т. Вихованець // Wołanie z Wołynia-Воляння з Волині (далі скорочення: WZW-B3B). – Остріг, 2000. – Ч. 2 (33). – С. 47).

³ Akta kościoła farnego Ostrogi od 1622 r., co ważniejsze wydał J. Hoffman // Rocznik Wołyński. – Równe, 1934. – Т. 3. – С. 192-193.

⁴ Archiwum Akt Nowych. – Towarzystwo Straży Kresowej w Warszawie. – Sygn. 650.

Інший, неповний, список виявлено Ігорем Тесленком у Центральному державному історичному архіві України в м. Києві⁵. Він має подвійну назву («Akta kościoła farnego ostrogskiego, które zbierał i pisać począł xiądz Wojciech Witkowski około roku 1620» – «Летопись церкви фарной острожской, которую собирать и писать начал ксендз Войцех Витковский около 1620 г.») і написаний двома мовами – польською й російською. Справа нараховує 30 аркушів рукописного тексту і являє собою скорочений варіант виписок із «Актів», доведений до 1799 року.

Наприкінці вміщено такий запис: «Ці витяги з оригіналу, що його мені уділив п. Кардашевич, переписував для мене пан Фелікс Весоловський в Гощі, я ж займався пошуком з розпорядження київського й волинського генерал-губернатора гр. Ігнат'єва, коли йшлося про відбудову острозького костелу. Гоща, 22 липня 1898 року. Александер Злотницький»⁶. У справі крім виписок із «Актів» є й інші нотатки з історії католицької святині Острога.

Низка виписок із досліджуваного джерела зберігається у фонді Зигмунта Люби-Радзими́нського у Відділі рукописів Львівської Національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника⁷.

Насамкінець зазначимо, що «Акти Острозького парафіяльного костелу» відомі дослідникам здавна й неодноразово використовувались в історичних студіях такими вченими, як Станіслав Кардашевич, Зигмунт Люба-Радзими́нський⁸, Владислав Кнапінський,⁹ Микола Ковальський¹⁰, Тадеуш М. Трайдос,¹¹ Ігор Мицько,¹² Володимир Александрович,¹³ Вітольд-Йосиф Ковалів¹⁴ та інші.

⁵ Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф. 2227, оп. 1, спр. 710. Висловлюю подяку Ігорю Тесленку за вказівку на цей список «Актів».

⁶ Там само. – Арк. 30. У нотатці А. Злотницького йдеться, мабуть, про згаданого вище сина С. Кардашевича, бо автор відомої монографії помер у 1887 р.

⁷ Львівська Національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. – Відділ рукописів. – Ф. 91 [Радзими́нські], спр. 181/VI, 4 (ч.2), арк. 1-10.

⁸ *Rulikowski W. Radziwiński Z. L.* Książowie i szlachta między Sanem, Wierpierzem, Bugiem, Prypetią, Dnieprem, Siniuchą, Dniestrem i północnymi stokami Karpat osiedleni. – Kraków, 1880. – Т. 1. – S. 37-39.

⁹ *Knapinski W.* Sprawa o kościół w Ostrogu na Wołyniu. – Biały Dunajec-Ostróg, 2000. – S. 11-14.

¹⁰ *Ковальський Н.* Источники по истории Украины XVI – 1 пол. XVII вв. в Литовской метрике и фондах приказов ЦГАДА. – Днепропетровск, 1979. – С. 60; *Його ж.* Документи родинного фонду Сангушків... – С. 60-63; *Його ж.* Етюди з історії Острога: Нариси. – Острог, 1998. – С. 23; *Його ж.* Джерела з історії Острозької академії XVI-XVII століття // Острозька академія XVI-XVII ст. Енциклопедія. – С. 105.

¹¹ *Trajdos T.M.* Kościół Katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława Jagiełły (1386-1434). – Wrocław, 1983. – Т. 1. – S. 114.

¹² *Мицько І.* Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – Київ, 1990. – С. 98; *Його ж.* Острозька слов'яно-греко-латинська академія // Острозька давнина: Дослідження і матеріали. – Львів, 1995. – Т. 1. – С. 19; *Його ж.* Матеріали до історії Острозької Академії (1576-1636): Біо-бібліографічний довідник. – Київ, 1990. – С. 139.

¹³ *Александрович В.* Мистецьке середовище Острога епохи Академії (1570-і – 1630-і рр.) // Острозька давнина. – Т. 1. – С. 59-68.

¹⁴ *ks. Kowalów W.J.* Szkice z dziejów kościelnych Ostroga i okolicy. – Biały Dunajec-Ostróg, 2001. – S. 93-95.

Кілька спеціальних досліджень, присвячених «Актам», підготували Микола Ковальський і автор цих рядків¹⁵.

Інформативний потенціал джерела досить значний. Природно, левова частка вміщеного матеріалу стосується історії Острозького костелу й місцевої католицької громади; значна увага приділена фінансовим узаєминам цієї релігійної інституції та вірян. Можна почерпнути відомості про соціальну стратифікацію острожан, кар'єру окремих міських урядників, мистецьке середовище Острога, демографічну ситуацію в місті, кліматичну ситуацію у Східній Європі, астрономічні явища тощо. Чимала кількість текстів присвячена представникам роду Острозьких та їхнім родичам.

Костельна хроніка посідає помітне місце серед тієї невеликої кількості збережених наративних джерел першої чверті XVII ст., які дозволяють реконструювати історію Дому Острозьких в період зеніту його слави. Цей відтинок часу характеризувався доволі драматичними детермінативними подіями як в житті представників князівської фамілії, так і її домонарального міста чи інших маєтків, й саме їх *розповідна історія* становить на сьогодні чималий науковий інтерес для дослідників Острогівани.

Задля зручності, представлену в «Актах» інформацію із окресленого предмету умовно розділимо на дві категорії: *біографічні нотатки* (пасажі про одруження дочок кн. Олександра Острозького з Томашем Замойським та Яном-Каролом Ходкевичем; наративи про останні дні життя й поховання краківського каштеляна Януша та його племінника Януша-Павла Острозьких); *відомості з історії Острозького князівства* (інформація про опіку над маєтками по смерті двох останніх представників роду, розповідь про поділ їх частини у 1621 р., епізоди, пов'язані із діяльністю князівських урядників тощо).

Весілля Олександрівен Острозьких

«Акти Острозького костелу» вмістили на своїх сторінках два невеликі повідомлення про весілля в 1620 р. дочок Олександра Острозького – Катерини й Анни-Алоїзи. Першим за чергою стало одруження Катерини з київським воєводою Томашем Замойським. Як зазначає джерело, весілля «з багатьма

¹⁵ Початок острозької Хроніки / Підг. М. Ковальський // WZW-B3B. – Остріг, 1997. – Ч. 6 (19). – С. 45-47; *Вихованець Т.* Акти (хроніка) Острозького фарного костелу // Острозький краєзнавчий збірник. – Острог, 2004. – Вип. 1. – С. 6-9; *Його ж.* Акти (хроніка) Острозького парафіяльного костелу // Острозька академія XVI-XVII ст. Енциклопедія. – Острог, 2011. – С. 11-12; *Його ж.* Хроніка Острозького фарного костелу як джерело до історії Острозької Академії // Студентські наукові записки. – Острог, 2000. – Т. 1. – С. 26-32; *Його ж.* Хроніка Острозького фарного костелу як джерело до вивчення генеалогій острозьких міщан // Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства. – Біла Церква, 2002. – Вип. 3. – С. 125-135.

приятелями» проходило у Старозапустну неділю в Ярославі. Позаяк після того настав Великий піст, то «переносини»¹⁶ відкладено на майбутні Зелені Свята, коли вони й відбулися¹⁷.

Зі скупого пасажу найбільше інтригують хронологічні репери згаданих подій. Вони дещо відмінні від тих, що наведені в альтернативних джерелах. Відтак, до дат весілля Катерини Острозької й Томаша Замойського і «переносин» молодій дружини доведеться придивитися уважніше.

Розпочнім із того, що *Старозапустна неділя*, або ж *Сімдесятниця* відома як третя неділя перед Великим постом і десята перед Пасхою. Вона започатковувала довготривалий, 70-денний період перед святом Христового Воскресіння¹⁸ і хронологічно припадала на *21 січня – 27 лютого*. Слідуючи за автором повідомлення та знаючи, що Пасха того року відзначалась 19 квітня, вираховуємо дату весілля – *9 лютого*. Про те, що весілля відбувалось у *запустні дні*, повідомляв і біограф Томаша Замойського – Станіслав Журковський¹⁹. Разом із тим, сучасний польський історик Адам-Анджей Вітусік приводить у своєму дослідженні конкретну дату цієї події – *1 березня 1620 року*²⁰.

Припустивши аргіогі, що дата 1 березня 1620 р. вірогідна, спробуємо з'ясувати, чи справді кс. В. Вітковський помилився, а чи тут спрацювали якісь інші чинники. Поряд із тим, що Старозапустна неділя започатковувала сімдесятиденний період перед святом Пасхи, «у середні віки, – зазначає Зигмунт Глогер, – від тієї неділі розпочинався, в основному по монастирях, великий піст, була вона, отже, останньою неділею старого запусту»²¹. Із цього випливає, що автор, уживаючи термін *старозапустна неділя*, міг розуміти її не як початок десятитижневого відтинку часу, а як день, що передував початку Великого посту. За таких обставин, здається, все стає на свої місця: свято Попелець, від якого розпочинається Великий піст, у 1620 р. припадало на 4 березня, відтак найближчою неділею перед ним було *1 березня*. Саме цю дату, нагадаємо, вмістив у своєму дослідженні А.-А. Вітусік.

¹⁶ Переносини являли собою, як зазначає З. Глогер, «післявесільну бесіду в домі молодого пана». Відбувались вони традиційно через тиждень після шлюбних урочистостей (*Gloger Z. Encyklopedia staropolska ilustrowana. – Warszawa, 1903. – T. 4. – S. 125*).

¹⁷ ANK. – AS, rkps 1031, s. 153. Публ.: Хроніка Острозької парафії. [Rok Pański 1620]. Wesele Jegom[ości] P. Woiewody Kiiowskiego P. Thomasza Zamoyskiego / Відч. Т. Вихованець // WZW-B3B. – Острпир, 2002. – Ч. 5 (48). – С. 47.

¹⁸ *Gloger Z. Encyklopedia staropolska ilustrowana. – T. 4. – S. 230*.

¹⁹ *Żurkowski S. Żywot Tomasza Zamoyskiego, kanclerza w. kor. / Wyd. A. Batowski. – Lwów, 1860. – S. 42*.

²⁰ *Witusik A. A. Młodość Tomasza Zamoyskiego. O wychowaniu i karierze syna magnackiego w Polsce w pierwszej połowie XVII wieku. – Lublin, 1977. – S. 165; Ejusdem. O Zamoyskich, Zamościu i Akademii Zamojskiej. – Lublin, 1978. – S. 151. Див. також: ks. Makara J. Dzieje parafii jarosławskiej. – Jarosław, 1936. – S. 130*.

²¹ *Gloger Z. Encyklopedia staropolska ilustrowana. – T. 4. – S. 230*.

З переносинами справа складніша. Обряд, що за даними ксьондза В. Вітковського відбувся в Замості, С. Журковський датував четвертою неділею після Пасхи²², тобто, 17-тим травня. Тим самим числом окреслює подію й А.-А. Вітусік²³. Острозький же хроніст, як пам'ятаємо, стверджував, що обряд відбувся аж на Зелені Свята (П'ятидесятницю), які того року відзначались 7 червня, тобто, не за чотири, а за сім тижнів після Воскресіння. В даному випадку доведеться обмежитись різноголоссям історичних джерел та почекати, чи не з'явиться ще яке-небудь свідчення з цього приводу...

* * *

Весілля Анни-Алоїзи з Острозьких і Яна-Кароля Ходкевича відбулось, згідно з «Актами», в тому ж таки Ярославі у день св. Катерини 25 листопада 1620 р.²⁴ Шлюбну церемонію здійснив львівський суфраган Томаш Піравський. Автор острозького нарративу з цього приводу написав, що «була немала радість із тієї причини, що пан такого великого дому й щастя на інфлянтських, московських війнах поріднився з родовитим домом князів Острозьких, але було багато таких, котрі, дивлячись на стружені роки й слабке здоров'я його милості пана гетьмана, передбачали недовге спільне життя цього подружжя. Що невдовзі й виявилось, коли настала Турецька війна»²⁵.

Більше ніж за шість місяців, 12 червня 1621 р., Анна-Алоїза разом із чоловіком прибули до Острога, котрий «молодцям» дістався напередодні за умовами поділу із сестрами княжни²⁶. Невдовзі по тому Ян-Кароль із дружиною вирушили до Звягеля, де Анна-Алоїза залишилась «задля безпеки»²⁷, а гетьман повернувся, аби через якийсь час відбути до Хотина...²⁸

²² Żurkowski S. Żywot Tomasza Zamojskiego... – S. 42.

²³ Witusik A. A. Młodość Tomasza Zamoyskiego. – S. 165; *Ejusedem*. O Zamojskich, Zamościu i Akademii Zamojskiej. – S. 151.

²⁴ Адам Бонецький, Юзеф Третяк, Ванда Добровольська та інші датують весілля Яна-Кароля Ходкевича і Анни-Алоїзи Острозької 24 листопада (*Boniecki A. Herbarz Polski*. – Warszawa, 1900. – Т. 3. – S. 26; *Tretiak J. Historia wojny Chocimskiej 1621 r.* – Lwów, 1889. – S. 69; *Dobrowolska W. Chodkiewicz Jan Karol (1560-1621)* // *Polski słownik biograficzny* (далі скорочення: PSB). – Kraków, 1937. – Т. 3. – S. 367; *Gottfried K. Anna Ostrogska, wojewodzina wołyńska. Zarys biograficzny na tle dziejów Jarosławia*. – Jarosław, 1939. – S. 61; *Мицько І.* Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – С. 105; *Pamiętnik Jakuba Pszonki z autografu w bibliotece Ossolińskich* знайдуючого się wydany. Inwentarz Skarbu Koronnego z roku 1607 / Wyd. A. Bielowski. – Lwów, 1874. – S. 67; *ks. Makara J. Dzieje parafii jarosławskiej*. – S. 131.

²⁵ ANK. – AS, rkps 1031, s. 174. Публ.: *Хроніка Острозької парафії. Rok 1620. Weselie Karola Chodkiewica w Domu Xąząt Ostrojskich* / Відч. Т. Вихованець // *WZW-B3B*. – Острір, 2004. – Ч. 4 (59). – С. 44.

²⁶ *Długosz J. Podział latyfundiów Ostrojskich w roku 1621* // *Acta universitatis Wratislaviensis: Historia XVI*. – Wrocław, 1969. – № 108. – S. 3-15; ANK. – AS, rkps 1031, s. 174-175; *Яковенко Н.* Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. – Київ, 2008. – С. 98.

²⁷ ANK. – AS, rkps 1031, s. 183-184. Публ.: *Хроніка Острозької парафії. Rok Pański 1621. Wiazd Jegom. P. Karola Chodkiewica do Ostroga y zaraz wyprawa na woynę Turecką* / Відч. Т. Вихованець // *WZW-B3B*. – Острір, 2005. – Ч. 5 (66). – С. 45.

²⁸ *Вихованець Т.* Ян-Кароль та Анна-Алоїза з Острозьких Ходкевичі: кінець життя, початок

Януш-Павло Олександрович Острозький

Аналізоване джерело в сумі з деякими іншими дозволяє якоюсь мірою реконструювати події останніх днів життя волинського воєводи Януша-Павла Олександровича Острозького. Так, знаємо, що протягом березня 1619 р., принаймні 16 та 24 числа, молодий князь знаходився в Острозі²⁹. По тому виїхав за межі міста, а після Пасхи (31 березня), як повідомляють «Акти», князь Януш-Павло, «заїхавши» на Трибунал, домовився зі своїм дядьком, краківським каштеляном Янушем Костянтиновичем про опіку над Острозьким парафіяльним костелом³⁰.

З тих же «Актів» довідуємось, що на середину літа, «на певний день липня», планувався синод католицьких священників, котрий луцький суфраган Станіслав Уджицький волів провести в Острозі. Щоправда, справа наштовхнулася на незгоду воєводи, в результаті чого релігійні зверхники зібралися в Олиці. В процесі опису подій повідомляється, що суфраган, крім іншого, мав намір поблагословити Януша-Павла, «котрий того часу збирався до табору», а також говориться, що при князеві перебувало багато слуг³¹.

Відтак, із повідомлення випливає, що воєводич готувався до походу. Позаяк згадується «табір», а в іншому місці «виправа», можна припустити, що йшлося про потребу захищати південні рубежі держави від татарського нападу. Мобілізація могла проходити і задля погамування козаків, відносини з якими в цей час були напружені. Між іншим, у листі до свого слуги Миколая Глембоцького від 3 липня того ж року з Острога Януш-Павло Олександрович писав: «через небезпеку, що накочується, маємо швидко поквипитися до табору»³². Більше того, в листі йшлося про потребу вирушати до Любліна, забрати якісь гроші у краківського каштеляна Януша Острозького та «не чекаючи святого Якова» (25 липня) прибути в табір³³.

В цьому контексті стає зрозумілішим повідомлення «Актів» про те, що «князь його милість швидко виїхав до Любліна у власних справах», а перед цим зазначалося, що він прибув із Ярослава³⁴. Туди він міг податися

вчності // Студії і матеріали з історії Волині / За ред. В. Собчука. – Кременець, 2012. – С. 317-339.

²⁹ Archiwum Główne Akt Dawnych. – Archiwum Zamoyskich (далі скорочення: AGAD. – AZ), rkps 2901, s. 29, 36.

³⁰ ANK. – AS, rkps 1031, s. 126. Публ.: Хроніка Острозької парафії. [Rok Pański 1619]. Synod w Olicie u comenda ostrogska / Відч. Т. Вихованець // WZW-BЗВ. – Остріг, 2001. – Ч. 5 (42). – С. 54.

³¹ Ibidem.

³² AGAD. – AZ, rkps 2901, s. 54. Про Миколая Глембоцького див.: *Тесленко І.* Двір Януша-Павла Острозького // *Крізь століття. Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя.* – Львів, 2012. – С. 441.

³³ AGAD. – AZ, rkps 2901, s. 54.

³⁴ Схоже, що під час цієї подорожі волинський воєводич фундував документом від 15 травня 1619 р. колегіум місіонерів у Ярославі (кs. *Makara J.* Dzieje parafii jarosławskiej. – S. 128). Перед тим, як Януш-Павло Олександрович прибув із Ярослава, в Острозі трапилась по-

одразу після трибунальського засідання³⁵. Дорогою до пункту призначення Януш-Павло мав неприємності з якимись жовнірами в Торчині, звідки «з великим гнівом і жалем своїм з господи виїхав. І бажав якнайшвидше повернутися з Любліна, аби відплатити жовнірам за ці зневаги»³⁶. Про те, що в Любліні воєводич був щонайпізніше на 26 липня, довідуємось із уміщеної в «Актах» презенти Войцеху Вітковському на острозьку парафію: вона видана від імені обох Острозьких – Януша Костянтиновича та Януша-Павла Олександровича³⁷.

Ще одним варіантом виправи міг бути серйозний збройний конфлікт поміж слугами Януша-Павла та панів Сенявських. Участь у ній брало з обох сторін до кількох сотень людей, причому сторону Сенявських прийняли слуги Валентія-Александра Калиновського. Про це розповів у листі до краківського каштеляна Януша Острозького гайсинський підстароста Ян Громнецький. У цьому ж джерелі, датованому 31 липня 1619 р., повідомляється, що 22 липня невеликий татарський загін у сотню кіннотників проник під Кублич. Як зазначає Петро Кулаковський, «озброєні угруповання супротивників татарський напад на якийсь час примирив, і вони спільно примусили татар повернутися в степи»³⁸.

Щодо швидкого від'їзду Януша-Павла з Острога можна навести ще одну версію. Юнак міг поспішати до Уханів у Холмській землі, де мало обговорюватися важливе питання про шлюб волинського воєводича з Ізабеллою Даниловичівною, донькою коронного підскарбія Миколая. Відомо, що Януш-Павло отримав запрошення прибути туди на день св. Анни, тобто 26 липня. Туди ж, до речі, мав над'їхати й конкурент князя – Єжи Оссолінський. Коли останній повертався з Уханів, отримавши «відстрочку», то в Любліні, вже заставши Острозького неживим, довідався, що мета його поїздки теж полягала у владнанні справ, пов'язаних із одруженням³⁹.

дія: єврейські підлітки зневажили розп'яття, що стояло на території Волі Красного Острога напроти належної молодим княжатам вулиці Жидівської. Коли воєводич довідався про це, то наказав «жидів, самих рабинів, посадити до в'язниці». Вони ж упрохали князя, аби «були вільними від ув'язнення, аж поки не знайдуть бахурів, котрі були втекли до Кременця». Однак, смерть Острозького не дала довести справи до кінця (ANK. – AS, rkps 1031, s. 128-129. Публ.: Хроніка Острозької парафії. [Rok Pański 1621]. Zbicie krucifixa... – С. 46).

³⁵ ANK. – AS, rkps 1031, s. 126.

³⁶ Ibidem. – S. 132. Публ.: Kronika parafii ostrogskiej. [Rok Pański 1619]. Śmierć i testament X. Janusza / Odcz. T. Wychowaneć // WZW-B3B. – Ostróg, 2000. – Nr 1 (32). – S. 44-45.

³⁷ ANK. – AS, rkps 1031, s. 130.

³⁸ Кулаковський П. Татарські напади на Київщину і Брацлавщину в 1605-1620 роках // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 2012. – Т. 264. – С. 432, 445.

³⁹ ks. Bohomolec F. Życie Jerzego Ossolińskiego, kanclerza wielkiego koronnego, lubelskiego, lubomskiego, lubaczowskiego, bogusławskiego, brodnickiego, ryckiego, derpskiego, adzielskiego, stanisławowskiego i bydgoskiego starosty / Wyd. K.J. Turowski. – Kraków, 1860. – S. 81-82; Kubala L. Jerzy Ossoliński. – Warszawa, 1924. – S. 25.

* * *

В «Актах» уміщено коротеньку розповідь про кончину волинського воєводича. Серед іншого згадується, що в Любліні, почувачись «небезпечним» та «бажаючи собі християнської смерті, прикликав до себе капланів і, причастившись Святих Таїнств, учинив заповіт»⁴⁰. До речі, його текст знаходимо на сторінках «Актів». Потреба скопіювати цей документ виникла, очевидно, тому, що князь, серед іншого, записував для костелу село Мощаницю в Острозькій волості. Цікаво було б з'ясувати, яким чином до настоятеля потрапив цей документ чи, принаймні, його копія... Як повідомляється в аналізованому джерелі, князівські слуги подали заповіт свого патрона до запису в луцькі книги⁴¹, не зазначивши, які власне. Хроніст констатував, що у своєму загалі слуги між собою розділилися: старі не хотіли «мішатися» з новими; при цьому нові отримали на своїх маєтках значні суми, старим же казано задовольнятися давньою ласкою⁴².

Після смерті волинського воєводича, як дуже лаконічно повідомляють «Акти», «були великі труднощі зі слугами»⁴³. Розпочалося ж усе, як видається, ще тоді, коли Януш-Павло, впадаючи у безтяму, кілька разів повертався до свого заповіту⁴⁴, а князівські дворяни (серед яких і вже відомий нам М. Глембоцький⁴⁵) докладали зусиль до його фальсифікації⁴⁶ (документ останньої волі, як відзначають «Акти», було споряджено «з огляду на наповнення слуг, як їх багато розповідало»⁴⁷).

Борги, що залишились після Януша-Павла та його брата Адама-Костянтина, взялися сплатити Станіслав Любомирський і Томаш Замойський. Сталося це вже після того, як вони у 1621 р. разом зі своїми дружинами Софією та Катериною отримали солідні частки спадку по волинському воєводі Олександрові Острозькому. Третій учасник розподілу Ян-Кароль Ходкевич погодився взамін прописаної у Янушеві заповіті Мощаниці давати щорічно настоятелю острозького костелу 600 злотих з місцевої оренди⁴⁸.

⁴⁰ ANK. – AS, rkps 1031, s. 132. Публ.: Kronika parafii ostrogskiej. [Rok Pański 1619]. Śmierć i testament X. Janusza. – S. 44.

⁴¹ ANK. – AS, rkps 1031, s. 136. Публ.: Kronika parafii ostrogskiej. [Rok Pański 1619]. Śmierć i testament X. Janusza. – S. 46.

⁴² ANK. – AS, rkps 1031, s. 136.

⁴³ Ibidem. – S. 138.

⁴⁴ *Kus J.* Testament księcia Janusza Pawła Ostrogskiego z 1619 r. // Muzeum w Jarosławiu. Zeszyty muzealne. – Jarosław, 1998. – S. 19-21, 116-119.

⁴⁵ *Тесленко І.* Двір Януша-Павла Острозького. – С. 441.

⁴⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych. – Archiwum Potockich z Łańcuta (далі скорочення: AGAD. – APŁ), rkps 1544, s. 1-3: лист Єжи Тимошевича до Януша Острозького від 2.IX.1619 з Якубовіц.

⁴⁷ ANK. – AS, rkps 1031, s. 132-133. Публ.: Kronika parafii ostrogskiej. [Rok Pański 1619]. Śmierć i testament X. Janusza. – S. 45. До речі, один із епізодів, що трапився в Острозі у серпні 1619 р., невдовзі після смерті Януша та пов'язаний із родовим архівом князів Острозьких, описав П. Кулаковський, див. *Кулаковський П.* Епізод з історії клієнтури князів Острозьких // Вісник Нетішинського краєзнавчого музею. – Нетішин, 2003-2004. – Т. 2-3. – С. 58-59.

⁴⁸ ANK. – AS, rkps 1031, s. 174-175. Публ.: Rok Pański 1621. Dział wieczny / Відч. Т. Вихованець // WZW-BЗВ. – Острір, 1999. – Ч. 3 (28). – С. 47.

Насамкінець, доволі значну увагу «Акти» приділили конфлікту між ксьондзом Войцехом Вітковським та острозьким старостою князя Януша-Павла – Станіславом Закревським, що спалахнула через відбір чи то з відомства, чи з наказу молодого князя певної суми грошей із костельної скарбниці⁴⁹.

Януш Костянтинович Острозький

«Акти» не обійшли увагою й останнього «по мечу» представника роду Острозьких – краківського каштеляна Януша Костянтиновича, щоправда, низка представлених відомостей носить тільки побіжний характер. Так, у розповіді про кончину Януша Олександровича Острозького згадується про те, що незадовго до смерті він дійшов із краківським каштеляном згоди щодо питань опіки над Острозьким костелом та «багатьох інших речей»⁵⁰. До окресленого на початку статті хронологічного відтинку можна віднести й уже згадану вище презенту ксьондзу Вітковському на острозьку парафію, видану в Любліні 26 липня 1619 р., а також доволі розлогу розповідь про останні дні краківського каштеляна та драматичні обставини його поховання⁵¹.

Розділ, названий «Смерть краківського каштеляна»⁵², розпочинається тим, що в 1620 р. на Люблінському трибуналі розглядалось питання про опіку Януша Костянтиновича над «ярославськими княжнами», тобто доньками Анни Костчанки Острозької. Після судового рішення, ухваленого не на користь каштеляна, Острозький впав у меланхолію й захворів. Пролежавши кілька місяців у Валовичах, втрачаючи час від часу пам'ять, князь пішов із

⁴⁹ ANK. – AS, rkps 1031, s. 148-161. Публ.: Хроніка Острозької парафії. [Rok Pański 1620]. Sprawa z P. Zakrzewskim starostą ostrowskiem / Відч. Т. Вихованець // WZW-B3B. – Остріг, 2002. – Ч. 3 (46). – С. 46; Хроніка Острозької парафії. [Rok Pański 1620] / Відч. Т. Вихованець // WZW-B3B. – Остріг, 2002. – Ч. 4 (47). – С. 46-47; Хроніка Острозької парафії. [Rok Pański 1620]. Droga Jarosławska / Відч. Т. Вихованець // WZW-B3B. – Остріг, 2002. – Ч. 5 (48). – С. 46-47; Kronika parafii ostrogskiej. [Rok Pański 1620]. Sprawa P. Stanisława Zakrzewskiego na Trybunale / Odcz. Т. Wychowanec // WZW-B3B. – Ostróg, 2002. – Nr 6 (49). – S. 46-47; Хроніка Острозької парафії. [Rok Pański 1620]. Sprawa P. Stanisława Zakrzewskiego na Trybunale (ciąg dalszy) / Відч. Т. Вихованець // WZW-B3B. – Остріг, 2003. – № 1 (50). – С. 46-47; Хроніка Острозької парафії. [Rok Pański 1620]. Sprawa P. Stanisława Zakrzewskiego na Trybunale (продовження) / Відч. Т. Вихованець // WZW-B3B. – Остріг, 2003. – № 2 (51). – С. 46-47; Хроніка Острозької парафії. Rok Pański 1620. Sprawa P. Stanisława Zakrzewskiego na Trybunale (закінчення) / Відч. Т. Вихованець // WZW-B3B. – Остріг, 2003. – № 3 (52). – С. 46-47.

⁵⁰ ANK. – AS, rkps 1031, s. 132. Публ.: Kronika parafii ostrogskiej. [Rok Pański 1619]. Śmierć i testament X. Janusza. – S. 44.

⁵¹ Чи не вперше ця історія поховання краківського каштеляна Януша Острозького була переказана в роботі С. Кардашевича, див. *Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga...* – S. 51-53. Порів.: *Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків.* – Київ, 2012. – С. 1245.

⁵² ANK. – AS, rkps 1031, s. 166-169. Публ.: Хроніка Острозької парафії. Rok Pański 1620. Śmierć P. Krakowskiego / Відч. Т. Вихованець // WZW-B3B. – Остріг, 2003. – Ч. 6 (55). – С. 45; Хроніка Острозької парафії. Rok Pański 1620. Śmierć P[ana] Krakowskiego (dokończenie) / Відч. Т. Вихованець // WZW-B3B. – Остріг, 2004. – Ч. 1 (56). – С. 45-46.

життя, згідно з джерелом, у суботу 12 жовтня⁵³. Щоправда, цьому повідомленню характерна хронологічна невідповідність: приведена дата була не суботою, а понеділком, а найближча до неї субота випадала на 10 число.

Як продовжує автор наративу, у день смерті навколо краківського каштеляна перебувало чимало людей, котрі воліли змінити його маєткові розпорядження. У тих перипетіях нібито пропав і князівський тестамент, хоча насправді він (чи його фальсифікат?) в історіографії відомий: про нього згадує у своїй монографії Михайло Довбищенко⁵⁴. Разом із тим, виникли зазіхання «домових» на коштовності, особливо ті, які каштелян возив із собою. З жалем чи то іронією автор нотаток відзначає, що Януш Костянтинович «при смерті своїй завжди про скарби свої піклувався більше, ніж про Пана Бога і спасіння своєї душі»⁵⁵.

Того самого дня, коли князь ступив за межу, зять покійного брацлавський воєвода Олександр Заславський⁵⁶ разом з Теофілою Тарлівною, нашвидкоруч поклавши тіло на якийсь віз, повезли його до Чмелева, де «небіжчик зберігав усі скарби»⁵⁷. Туди ж прибули краківський біскуп Мартин Шишковський, луцький біскуп Анджей Ліпський та інші виконавці заповіту, а від короля – познанський канонік кс. Якуб Задзік.

Ксьондз Вітковський зазначив, що церковні ієрархи прибули до Чмелева з метою дістатися до князівських скарбів. Утім, люди небіжчика разом із Заславським «вчинили конфедерацію» й не пустили їх до статків, вимагаючи належної плати за службу. Відтак, опікуни, запевнивши їх у тому, що вчинять відповідну сатисфакцію, відчинили скарбницю й віддали конфедератам очікувану винагороду. Разом із тим, коронному підчашому Станіславу Любомирському відраховано сто тисяч талерів посагового боргу. Решту скарбу (якого, буцімто, було близько чотирьох мільйонів лише золотими і срібними грошима) «розібрали пани опікуни».

«А коли по тому кинулися до клейнотів і різного домашнього начиння, котрих було настільки багато, що стільки їх заледве можуть мати королівські скарби, не було в розбиранні жодного порядку, ні пошани, ні сорому, так що більшої шарпанини годі побачити». «Пустивши чутку» про татарські набіги,

⁵³ Тереза Хинчевська-Геннелъ приводить як дату смерті Януша Острозького 12 чи 13 вересня (*Chynczewska-Hennel T. Ostrogski Janusz (ok.1554–1620) // PSB. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1979. – T. 24. – S. 485*). 12 вересня приймає і Томаш Кемпа (*Кемпа Т. Dzieje rodu Ostrogskich. – Toruń, 2002. – S. 154*).

⁵⁴ Довбищенко М. Волинська шляхта у релігійних рухах кінця XVI – першої половини XVII ст. – Київ, 2008. – С. 573.

⁵⁵ ANK. – AS, rkps 1031, s. 166.

⁵⁶ Князь Олександр Заславський був одружений із дочкою краківського каштеляна Евфрузиною, див. Яковенко Н. Українська шляхта... – С. 310.

⁵⁷ Про чмелівську рухомість Я.К. Острозького детальніше див. *Jankowski R. Inwentarz ruchości Janusza Ostrogskiego (1554-1620), kasztelana krakowskiego, złożonych w zamku ċmielowskim w 1620 r. // Miscellanea Historico-Archivistica. – Warszawa, 2012. – T. 19. – S. 253-290*.

опікуни з грошима роз'їхались. При цьому хроніст додав, що за якийсь час прибули й «українські» слуги зі своєю конфедерацією, але їм не перепало вже нічого: «розібравши скарб, пани опікуни не багато з ними розмовляли».

Через Опатів тіло поправили на поховання до Тарнова. Небіжчика супроводжували лише його вдова, зять і краківський біскуп. До місця призначення прибули напередодні Всіх Святих, а поховання відбувалось на третій день, тобто 3 листопада⁵⁸. При цьому крім белзького воєводи Рафала Лещинського⁵⁹, сяноцького каштеляна Мартина Стадницького і брацлавського воєводи Олександра Заславського гостей більше не було. «Поховання не панське мав», – знову чи то з жалем, чи з іронією резюмував автор аналізованого джерела, додавши по тому кілька епізодів, що мали місце під час жалобної процесії. «Вся поховальна учта тривала заледве годину», та й тут побоювались яких заворушень...⁶⁰

Власницькі зміни

Автор початкової частини «Актів Острозького парафіяльного костеду», хоча й доволі конспективно, приділив увагу кільком послідовним власницьким змінам в місті та волості – колишній власності Дому князів Острозьких. В одному з епізодів навіть окремо зазначено про те, що «в Острозі була часта зміна панів»⁶¹. Відтак, згідно з джерелом, після смерті Януша Олександровича Острозького т. зв. *неординатську* частину міста протягом короткого часу тримав коронний підчаший Станіслав Любомирський⁶². Одразу після Пасхи 1620 р., (котра, нагадаємо, того року святкувалась 19 квітня), волость відійшла у тримання ще одного зятя Анни Костчанки – київського воєводи Томаша Замойського; від імені останнього маєтком управляв староста Анджей Завадський⁶³.

⁵⁸ Яким Єрлич приводить іншу дату поховання – 7 вересня (*Jerlicz J. Latopisiec albo kroniczka*. – Petersburg, 1853. – Т. 1. – С. 34).

⁵⁹ Між іншим, белзький воєвода доводився племінником Маріанні Лещинській, що була дружиною волинського воєводи Януша Заславського (батько брацлавського воєводи Олександра та дід першого Острозького ордината Франциска Заславських), див. *Dworzaczek W. Genealogia. Tablice*. – Warszawa, 1959. – Tabl. 119: Leszczyńscy h. Wieniawa; *Яковенко Н.* Українська шляхта... – С. 309-310.

⁶⁰ Про альтернативну версію поховання Януша Острозького див. *Ульяновський В.* Князь Василь-Костянтин Острозький... – С. 1245-1246.

⁶¹ ANK. – AS, rkps 1031, s. 128-129. Публ.: Хроніка Острозької парафії. [Rok Pański 1621]. *Zbicie krucifixa*... – С. 47.

⁶² Там само. Про С. Любомирського див. *Czapliński W.* Lubomirski Stanislaw (1583-1649) // PSB. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1973. – Т. 18. – С. 42-45.

⁶³ ANK. – AS, rkps 1031, s. 161. Публ.: Хроніка Острозької парафії. Rok Pański 1620. *Obięcie Ostroga przez P. Zamoyskiego, woiewodę kiiowskiego* / Відч. Т. Вихованець // WZW-BЗВ. – Остріп, 2003. – Ч. 3 (52). – С. 46. За Юзефом Длугошем, Томаш Замойський тримав певний час й інші маєтки, що залишились після Олександра Острозького (*Długosz J.* Podział latyfundiów Ostrogo... – С. 5). Острозький староста Анджей Завадський згадується в датованому 1

Врешті-решт, у 1621 р. відбувся поділ спадкових земель Олександра Острозького між його доньками Софією Любомирською, Катериною Замойською та Анною-Алоїзою Ходкевич. Він розпочався, як занотував хроніст, на католицьке свято Трьох королів, тобто 6 січня⁶⁴, й тривав протягом усієї октави, інакше – протягом восьми днів, коли відзначалося свято. В результаті розподілу Остріг із волостю, а також деякі інші маєтки, відійшли молодшій із сестер. Як острозький староста Яна-Кароля Ходкевича в «Актах» згадується неназваний на ім'я Линевський⁶⁵.

* * *

Перший власник Острозької ординації Франциск Заславський на момент смерті її засновника був малолітнім, відтак тимчасова зверхність над майоратом перейшла до рук його опікунів. *Ординатська* частина Острога й сусідній Межирич, згідно з волею краківського каштеляна, повинні були відійти у тримання одному з опікунів, а саме белзькому воєводі Рафалові Лещинському⁶⁶, який управляв цими маєтками через свого слугу Войцеха Новицького⁶⁷.

Проте ситуація склалась таким чином, що після поховання Януша Костянтиновича Острозького зять небіжчика Олександр Заславський відрядив із Тарнова Лаврина Бучайського (у 1620 р. згадується як острозький

травня 1620 р. зізнанні острозького плебана В. Вітковського про отримання певних сум грошей (AGAD. – AZ, rkps 2876, s. 81).

⁶⁴ За іншими даними, поділ відбувся 24 січня 1621 р. (*ks. Makara J. Dzieje parafii jaroslawskiej.* – S. 133; *Gottfried K. Anna Ostrogska wojewodzina wołyńska.* – S. 60). Юзеф Длугош не приводить жодної конкретної дати, лише називає місяць – січень (*Długosz J. Podział latyfundiów Ostrogskich...* – S. 5).

⁶⁵ ANK. – AS, rkps 1031, s. 174-175. Публ.: *Rok Pański 1621. Dział wieczny.* – С. 46-47. Про поділ див. також: *Długosz J. Podział latyfundiów Ostrogskich...* – S. 3-15; *Ворончук І.* Господарська активність князів Острозьких на теренах Східної Волині (за інвентарем 1620 р.) // *Володіння князів Острозьких на Східній Волині (за інвентарем 1620 року) / Перекл., упорядк. і передм. І. Ворончук.* – Київ-Старокостянтинів, 2001. – С. 73-74; AGAD. – AZ, rkps 715.

⁶⁶ ANK. – AS, rkps 1031, s. 183. Публ.: *Хроніка Острозької парафії. Rok Pański 1621. Obiecie Ostroga przez P. Lesczynskiego wojewodę Belskiego / Відч. Т. Вихованець // WZW-BЗВ.* – Остріг, 2005. – Ч. 5 (66). – С. 44.

⁶⁷ Войцех Прокопович Новицький згадується як острозький староста в первинному поборовому реєстрі Острозької волості від 1604 р. (Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII століття / Упоряд. В. Атаманенко. – Київ-Острог-Нью Йорк, 2004. – С. 105); пізніше служив на тому ж уряді краківському каштеляну Янушу Острозькому (див., напр.: *Хроніка Острозької парафії. Rok 1620. Wiachanie X. Plebana do Ludczyna, maietnosci koscielnej / Відч. Т. Вихованець // WZW-BЗВ.* – Остріг, 2003. – Ч. 5 (54). – С. 46) та белзькому воєводі Рафалу Лещинському (ANK. – AS, rkps 1031, s. 172. Публ.: *Хроніка Острозької парафії. Rok Pański 1620. Droga X. Plebana Ostrogskiego do Smielowa u Tarnowa / Відч. Т. Вихованець // WZW-BЗВ.* – Остріг, 2004. – Ч. 3 (58). – С. 45). Див. також: *Тесленко І.* Хто є хто в імперії «старого» князя. «Острозька шляхта» // *Соціум. Альманах соціальної історії.* – Київ, 2008. – Вип. 8. – С. 132; *Його ж.* Шляхетська нерухома власність у «нижньому» Острозькому замку (пригородку) наприкінці XVI – на початку XVII ст. // *Студії і матеріали з історії Волині / Ред. В. Собчук.* – Кременець, 2009. – С. 216-217.

бурграбій⁶⁸), вочевидь, у якості старости, щоб узяв до своїх рук Остріг і Межирич та «нікому не віддавав»⁶⁹. Це в опікунів викликало незадоволення. На свято Івана Христителя (24 червня 1621 р.) вони прибули до Любліна й «гостро на нього наступили». Як впливає з наведеної в «Актах» інформації, Заславський не лише Остріг із Межиричем «пустив», а й узяв на себе якісь інші зобов'язання перед опікунами⁷⁰. Невдовзі по тому було споряджено інвентар частини Острожчини й 17 липня 1621 р. маєтки передано в посесію белзького воєводи⁷¹.

Епілог

На сторінках аналізованого джерела, починаючи з 1618 року, помічаємо мінорні нотки в розповіді про родину Острозьких, причому подеколи вони переходять у справжній реквієм. Острозький плебан Войцех Вітковський, який був автором цих пасажів, не міг не побачити й не усвідомити драматизму подій, що відбувались у князівському Домі: один за одним пішли з життя молоді воєводи Адам-Костянтин та Януш-Павло, згодом – їх дядько краківський каштелян Януш Острозький. Софія, Катерина та Анна-Алоїза Острозькі, хоча й вийшли заміж за відомих достойників, водночас спричинились до того, що дві третини домену їхнього батька назавжди відійшли іншим магнатським родинам. Зрештою, й сам Вітковський став, якоюсь мірою, заручником усіх отих подій та змушений був мандрувати світами у пошуках розуміння й підтримки...

«На дім князів Острозьких упав непоправний смуток. Бо ж світлий князь Адам-Костянтин, юнак, ... у Любліні... з жалістю невимовною в молодому віці помер»⁷², – так острозький хроніст розпочинає пасаж про смерть старшого з волинських воєводиців. Й хоча основна фабула розповіді запозичена з промови, підготовленої кс. Якубом Слівським з нагоди поховання молодого магната⁷³, все ж тут, напевне, відчувається і власне переживання трагізму події, особливо тоді, коли говориться, що й дядько покійного, Януш Костянтинович, «будучи його головним неприятелем, плакав у зв'язку з

⁶⁸ ANK. – AS, rkps 1031, s. 163. Публ.: Хроніка Острозької парафії. [Rok Pański 1620]. Budynek gorki / Відч. Т. Вихованець // WZW-BЗВ. – 2003. – Ч. 4 (53). – С. 46).

⁶⁹ ANK. – AS, rkps 1031, s. 172. Публ.: Хроніка Острозької парафії. Rok Pański 1620. Droga X. Plebana Ostrogskiego... – С. 45

⁷⁰ ANK. – AS, rkps 1031, s. 183. Публ.: Хроніка Острозької парафії. Rok Pański 1621. Obiecie Ostroga przez P. Leszczyńskiego... – С. 44.

⁷¹ Інвентар ординатської частини Острозької волості 1621 р. // Описи Острожчини... – С. 292-328. Див. також: *Karwowski S. Leszczyńscy herbu Wieniawa.* – Lwów, 1916. – S. 19.

⁷² ANK. – AS, rkps 1031, s. 122. Публ.: Хроніка Острозької парафії. [Rok Pański 1618]. Śmierć Xzążęcia Konstantego / Відч. Т. Вихованець // WZW-BЗВ. – 1999. – Ч. 6 (31). – С. 46.

⁷³ *Sliwski J. ks. Na iasnie oświeconego Adama Konstantego, xiążęcia Ostrogskiego, woiewodzica wołyńskiego żaloszny pogrzeb kazanie.* – Kraków, 1618.

його смертю, помишляючи про ті діяння, якими мав прикрасити Дім князів Острозьких»⁷⁴.

«До Острога принесено нещасливу новину про смерть князя Януша»⁷⁵ – репліка з чергового тексту, тепер уже про відхід за межу Януша Олександровича Острозького, за кілька рядків продовжується коротеньким переказом про те, як волинського воєводи зневажили в Торчині... якісь жовніри. Такі обставини, поряд із подивом, не можуть не викликати безпорадних запитань: Острозького, котрий міг пишатися своїми славетними пращурами, маєтки котрого перебільшували статки не одного польського чи литовського магната й дядьком якого була перша в польському сенаті людина образили королівські найманці? Куди ж подівсь авторитет княжого роду? Зрештою, що й казати, коли князівські слуги, як досить стримано висловився ксьондз Вітковський, *наполягали*, аби смертельно хворий патрон спорядив тестамент...

Януш Острозький: сенатор, впливовий, казково багатий, амбітний і... «відсуджений» Люблінським трибуналом у справі опіки над своїми племінницями Олександрівнами. Що насправді відбулось: перемогла буква закону чи зрадила міць авторитету? За князівські «нечувані надбання», з якими могли порівнятися хіба що королівські статки, після смерті магната розпочинається шалена боротьба, в результаті якої вони «розшарпані аби-як». «Поховання не панське мав», та й під час нього не обійшлося, сказати б по-теперішньому, без мародерства. Й «поховальна учта», як зазначалось, «тривала заледве годину», що різюче контрастувало із притаманним тогочасній шляхетській культурі явищем *rompa funebris*⁷⁶. Зрештою, чи не найбільшою зневагою князівської особи було те, що угруповання, які з'явилися незадовго до кончини Острозького, шукали способу порушити маєткові розпорядження краківського каштеляна.

Годі зупинитися детальніше на згаданому вище маєтковому розподілі. Його перебіг поданий в «Актах» без особливої мінорної риторики, хоча для острозького плебана справа принесла чергові труднощі: на порядок денний постало питання приналежності села Мощаниці під Острогом, котру Януш Олександрович заповів на католицький храм в столиці своїх володінь.

В результаті описаних перипетій витворилась критична ситуація: Острозькі позбулись усіх чоловічих представників, а єдиними носіями родового прізвища стали дружини покійних братів Острозьких – Анна Костчанка та Теофіла Тарлівна. З 20-х років XVII ст. на сторінках «Актів», котрі й далі продовжували писатись у колись домонархальному князівському місті, за винятком хіба спорадичних відомостей про Анну-Алоїзу Ходкевичеву, особливих яскравих ремінісценцій про рід Острозьких немає...

⁷⁴ ANK. – AS, rkps 1031, s. 122. Публ.: Хроніка Острозької парафії. [Rok Pański 1618]. Śmierć Xzążęcia Konstantego. – С. 46.

⁷⁵ Kronika parafii ostrogskiej. [Rok Pański 1619]. Śmierć i testament X. Janusza. – S. 44.

⁷⁶ Chrościcki J.A. Pompa funebris. Z dziejów kultury staropolskiej. – Warszawa, 1974.